

Manel Surroca i Claret (1917-2007)

Presentació

Hi ha tres artistes que dominen el panorama artístic del darrer terç del segle xx a la comarca del Ripollès i són, per estricte ordre cronològic de naixença, Manel Surroca i Claret (1917-2007), Joan Ponç i Bonet (1927-1984) i Moisès Sanmartí i Puig (1928-1994), més conegut com a Moisès Villèlia.

Pintors els dos primers, escultor el darrer, a tots els vincula la geografia de la vall camprodonina amb la població homònima com a epicentre dels seus encontres, però també la relació d'amistat i interrelació creativa que només la mort clouria indefectiblement.

Dels tres artistes em centraré en la figura i obra del primer, en Manel Surroca, per la raó que enguany es commemora el centenari del seu naixement, a Camprodon; val a dir que, dels tres, és l'únic que hi és nascut car els altres dos són camprodonins d'adopció, ja que en plena maduresa s'hi van instal·lar per trobar la quietud i la pau que els calia per treballar. En Villèlia trobà el seu lloc als defores de Mollò un cop finit el seu itinerari llatinoamericà on estudià la cultura precolombina dels Qitu-Qara, mentre que Ponç al llogarret de la Roca de Pelancà, que arribà a definir com "el quilòmetre zero de l'univers".

Primers passos i aprenentatge

Manel Surroca, doncs, obrí els ulls al món un 15 de febrer de 1917. Els seus pares regentaven la sabateria de Can Gona, però, a part de fer adobar sabates el pare i de vendre-les la mare, el progenitor tenia una vena artística que va saber transmetre als seus fills, en Manel, el gran, i l'Anton, el petit, ja que cultivava l'aquarel·la amb notable perícia.

Tan bon punt l'edat els ho permeté, els pares van buscar sengles mestres de dibuix i pintura per als seus dos fills amb la finalitat de cultivar i millorar aquesta predisposició envers la creació artística; dos pintors de renom i estiuiejants a Camprodon, en Darius Vilàs (1880-1950) i en Josep Morell

Eusebi Puigdemunt i Puig, professor de geografia i història (Sant Joan de les Abadesses)

Manel Surroca i Claret (fotografia dels darrers anys de la seva vida)

(1899-1949) foren els encarregats dels seus primers passos artístics, el primer per al germà gran i el segon, per al petit.

La Guerra (in)Civil li suposà, a en Manel, haver d'emprendre el camí de l'exili cap a França i evitar la mobilització al front de l'Ebre; féu cap a París, on l'escultor i aquarel·lista català i familiar seu i camprodoní també, en Joaquim Claret i Vallès (1875-1964), li obrí les portes, tant del seu domicili com del seu taller... I aquí fou precisament com en Manel Surroca entrà en contacte amb el món de l'escultura i on prengué la decisió de dedicar-se a aquesta art plàstica, amb la qual cosa deixà la pintura per al seu germà Anton.

L'any 1938 va participar en una exposició col·lectiva al costat de noms consagrats en aquest camp: Roger Chastel, André Dérain, Maurice Utrillo, Maurice Dénis, Aristides Maillol, entre els quals ell era l'autor més novell: el benjamí, vaja.

Frederic Marès

Un cop acabat el conflicte civil espanyol retornà a Catalunya i féu el servei militar a la Corunya i a Lleó, i un cop acabat s'instal·là a Barcelona, on va fer la coneixença de l'escultor i col·leccionista Frederic Marès i Deulovol (1893-1991). Corria l'any 1941. Sota la tutela de Marès acabà la seva formació escultòrica i col·laborà amb ell en la factura d'obres com l'estàtua equestre del general Prim a Reus o la decoració de les tombes reials del panteó del monestir de Santa Maria de Poblet. Marès també seria el seu padrí de noces quan en Manel es casà amb na Concepció Carbó el 1950, prova de l'estima i consideració que li tenia.

De la traça com a escultor en són proves fefaents els reconeixements que obtingué en les tres primeres edicions del Saló de Tardor del Cercle de Belles Arts de Mallorca, on presentà obra els anys 1942, 1943 i 1944 respectivament.

De l'escultura a la pintura

1947: aquesta data li suposà un gir de 180 graus en el seu quefer artístic i creatiu, a part d'un sotrac anímic a bastament colpidor, ja que el seu germà petit, l'Anton, morí inesperadament als 25 anys, just quan estava preparant la seva primera exposició individual de pintura a Barcelona. El seu prematur traspàs li impedí no només de presentarla, sinó també d'acabar-la. En Manel, fent el cor fort, decidí que seria ell qui l'acabaria i, òbviament, presentaria com a sentit homenatge al seu germà... El resultat va ser doble: per un cantó, assolí amb èxit de superar el repte de presentar una exposició de pintura ell, que era escultor, i, per l'altra, això mateix el va dur a l'abandó definitiu dels cisells pels pinzells. En paraules pròpies:

"Com que havia llogat la sala per al meu germà, vaig decidir que en honor seu faria jo una exposició. El senyor Marès em va dir que no en tenia prou, d'escultura, per fer una exposició. 'És que no la faré pas d'escultura, la faré de pintura'. Vaig començar a pintar... i em vaig posar a plorar: tot el que feia era una porqueria."

Aquest camí de no-retorn al que havia estat fent fins aleshores li comportà l'entrada en el món de la pintura amb una fixació pels colors i el sentit de la composició que esdevindran el tret més distintiu de tot el seu corpus artístic.

La bona acollida, doncs, d'aquesta primera –i tràgica, per les circumstàncies de la seva gènesi– exposició i gràcies també a un treball incessant, li va obrir les portes de les sales amb més renom de Barcelona (Parés, Gaspar, Rovira, Dalmau), presentar obra en esdeveniments de prestigi i guanyar diversos premis; destaca el I Premi Ciutat de Barcelona, convocatòria de 1954.

El Grup Lais i el I Manifest Negre

A aquesta intensa i fructífera activitat artística s'hi afegí una no menys intensa activitat intel·lectual, com a membre del Grup Lais,

que es constituí al Reial Cercle Artístic de Barcelona el 1949, integrat, a més d'ell, per Ramon Rogent, Josep Hurtuna, Manuel Capdevila, Santi Surós, Enric Planasdurà, Maria Jesús de Sola, Antoni Estradera i Francesc Xavier Modolell. La seva carta de presentació fou el Primer Manifest Negre, un manifest redactat i signat per tots amb la voluntat de ser un revulsiu en contra de l'estretor de l'art oficial i de repensar la pintura:

“La rutina de unos tipos eternamente repetidos y de unas enseñanzas desvitalizadas; la tiranía de marchantes sin preparación y de un coleccionismo miope; el confusionismo creado por cierta crítica sin preparación y la total ausencia de una escala de valores; las duras imposiciones del cotidiano vivir; la falta de revistas y otros órganos de intercambio y expresión están convirtiendo el arte de nuestro país en un producto manso, industrializado y muerto. () Con ello dicho está que aborrecemos por igual todas las escuelas, clientelas e 'ismos', de los movimientos gregarios, de las fórmulas y de la cocina, por considerar que constituyen otras tantas trabas que, coartando la personalidad, rebajan el arte a industria.”

Amb els components del Grup Lais participà en les col·lectives que organitzaren a Bilbao, Lleida, Barcelona i Ripoll; el 1951 el grup es dissolgué. També per les mateixes dates comença a impartir docència a l'Escola de Belles Arts i Oficis de Barcelona, malgrat no tenir cap titulació superior.

Els anys barcelonins

Les crítiques que les seves exposicions rebien són un bon indicador del fervor creatiu d'aquells anys barcelonins; els escrits els signaven els crítics d'art més influents d'aleshores, Josep M. de Sucre, Rafael Manzano, Juan Fco. Bosch, Juan Barcino, Ángel del Castillo... i des de les pàgines dels diaris senyers de la ciutat, *La Vanguardia*, *El Noticiero Universal*, *Diario de Barcelona*, *El Correo Catalán*, *El Mundo Deportivo*..., a més de catàlegs o altres publicacions més especialitzades. Del conjunt de ressenyes dedicades se'n poden destacar les següents, amb uns denominadors en comú: la composició i el binomi llum-color:

“Surroca es pintor y siente la tortura de la luz y el color; lucha y consigue estimables efectos”. (*El Correo Catalán*)

El pas del temps, (2003), pintura mural al vestíbul de la residència geriàtrica de Camprodon

"A nuestro juicio, Surroca es un artista vocacional que siente lo que pinta y que sólo pinta lo que siente. No en vano se mantiene inmune a toda influencia extraña y ejerce el oficio con sumo decoro (...) que conduce su pintura sentida, meditada y de clara expresividad." (Juan Fc. Bosch)

"Paisajes, bodegones y figuras se nos revelan con una solidez inusitadas, con un magnífico poder plástico". (Sala Gaspar)

Ell mateix, en una entrevista que li realitzà el crític d'art de la revista *Destino*, edició d'abril de 1957, defineix el seu estil com segueix: "una pintura allunyada de les directrius de l'impressionisme alemany i més propera a un expressionisme de caire mediterrani, d'intensitat cromàtica, proper al francès... una mica seguint l'exemple del pintor Roualt..."

La torre del rellotge de Camprodon (ca. 1955)

1957: el retorn a Camprodon

I un altre any que marcà un tombant en la seva vida:

1957. Aquesta data, com el déu de la doble cara, Janus, també presenta un doble vessant: la del pintor llorejat que camina amb pas ferm cap a l'èxit, amb un present ja solat i un futur d'allò més prometedor, la consolidació i reconeixement de la seva obra, però també la del pintor que passa per una crisi i decideix retornar al terror nadiu de Camprodon que clou per sempre el seu periple barceloní.

La pregunta obligada és: per què decidí deixar de costat l'ambient barceloní, on ja s'havia guanyat un lloc, per anar a Camprodon a regentar el negoci familiar de la sabateria de Can Gona? A les circumstàncies estrictament personals s'hi han d'afegir les relacionades amb el petit món de l'ambient artístic capitalí: un cert desànim i cansament causats per la forta irrupció de l'abstracció en els cenacles artístics barcelonins. La revista *Athena* (1975) es feia ressò que Manel Surroca va ser un dels tants artistes plàstics que pel fet de no voler-se plegar als dictats estètics abstractes i de no voler prescindir de la figuració, se'ls condemnà a l'ostracisme, si més no, a un cert ostracisme.

Un cop instal·lat de bell nou a Camprodon, es féu càrrec, com ja s'ha dit, de la sabateria de Can Gona, el negoci familiar; les necessitats primàries les tenia cobertes, però, i la pintura?

Camprodon: 1957-2007

Val a dir que aquest mig segle que hi va romandre va representar uns anys fructífers d'allò més, ja que veieren la gènesi del gruix ingent del seu corpus artístic i creatiu... i quan dic ingent em refereixo no només a la quantitat, sinó també a la qualitat.

Reprent el fil de l'estada... què li suposà aquest retorn? Estabilitat econòmica? Sens

dubte. Una nova manera de viure i de crear? A parer meu sí. Un *exili interior*? Doncs també, però amb matisacions, ja que cal entendre aquest concepte com una experiència vital que li suposà un aïllament, que no ruptura total, amb el que fins aleshores havia estat la seva realitat més immediata.

Exili interior: bé que pot semblar una mica estrany però tampoc no ho és tant. Si tenim en compte el seu currículum barceloní tant d'exposicions com de premis i guardons, el fet que impartia docència a l'Escola de Belles Arts, que les crítiques li eren favorables o molt favorables i que a partir de l'any 1957 comença una llarga etapa de silenci expositiu, la resposta no pot ser més que afirmativa: Camprodon, efectivament, li suposa un *exili*.

Tampoc no és pas cap secret que el fet de no exposar al circuit barceloní li suposà el progressiu oblit i invisibilitat per part del gran públic, i d'aquí ve que la seva obra és una gran desconeguda i faig vots per tal que els actes vinculats a commemorar el centenari del seu naixement signifiquin el primer pas per reivindicar i assolir el reconeixement que li corresponen dins de la història de l'art català.

Quan retornà a les sales de les exposicions, en Manel Surroca? Doncs bàsicament a partir de les acaballes dels anys setanta i encara sempre dins de l'àmbit comarcal del Ripollès. Recordar de nou que al Ripollès, al casino de Ripoll més concretament, ja hi havia exposat anys enrere, amb motiu de la col·lectiva que el Grup Lais hi exhibí l'agost de 1950.

Deia uns línies més amunt que calen matisacions: si bé és cert que quant a coneixença l'exili és patent, no ho és pas en el pla creatiu, ans al contrari! La rebotiga de Can Gona es reconvertí en el seu espai creatiu!! Sempre s'ha dit que Déu tanca portes però obre finestres, i, certament, la finestra que se li obrí en l'humil recambro de la vella sabateria fou admirable: un veritable gresol de tots els *ismes* del segle xx, i és en aquesta accepció de gresol creatiu en què cal entendre la definició del seu estil que ell mateix defineix no ja com un expressionisme d'arrels mediterrànies, sinó com: "un expressionisme subtilitzant". I també lloc de trobada amb altres artistes que han deixat petja pregona en la història de l'art català... com ara qui? Doncs, per exemple, l'Emili Bosch-Roger, en Moisès Villèlia i, sobretot, en Joan Ponç.

Què dir d'en Bosch i Roger, qualificat pel professor Fontbona com "un dels millors paisatgistes catalans del segle xx"? Cal suposar que ja es coneixien de quan en Manel vivia a Barcelona i, de fet, en Bosch i Roger també va exposar a les sales del casino de Ripoll pocs mesos després d'haver-ho fet el Grup Lais. Ell i la seva família, als darrers anys cinquanta i primers seixanta, estiuiejaven a Camprodon i quan hi venien, era obligada la

Salutació (ca. 1985)

visita a Can Gona, a parlar i discutir d'art, de tècniques i estils, de paisatge i de colors. Curiosament tots dos, tant en Manel com l'Emili Bosch i Roger, tenien un punt en comú, i era la seva prevenció davant el color més significatiu dels entorns camprodonins, el color verd. Sí que és veritat que quan anaven de sortida per la vall camprodonina, l'Emili sempre prenia apunts, però també deia que el paisatge camprodoní era "massa verd!" I és sabut que en Manel no s'estava d'avisar a qui volia escoltar-lo com de traïdor podia ser el verd si se'n feia abús: convertir la tela en una monocromia avorrida i insulsa.

Moisès Villèlia, un artista amb l'aura de maleït, escultor vinculat al bambú, a l'art de l'efímer, l'art pobre..., i sempre que baixava a Camprodon des del seu *refugi* de Molló era d'obligat compliment anar a trobar en Manel... I quan en Surroca exposà per primera vegada a la galeria d'art El Forn, li dedicà un bell escrit en què retrata –valgui l'expressió– el quefer creatiu del nostre pintor:

"Mancaça, repetició, record... semblen una anècdota posada a la dedicació. Per tal de diferenciar l'anècdota de la dedicació direm que l'exposició d'en Manel Surroca és simple anècdota. La seva dedicació i també la seva categoria consisteix a temporitzar la Vila de Camprodon, amb aquesta mostra de la feina ben feta."

I el darrer però no per això el menys important: la figura màgica i irreplicable –i també amb la categoria de maleït– del pintor Joan Ponç, potser l'artista més representatiu del grup Dau al Set. Quan en Ponç s'instal·là a la Roca de Pelancà a mitjan anys seixanta a la recerca de la pau i el silenci que li calien per crear, ho va fer atret per la força tel·lúrica del llogarret, que ell definia, repeteixo, com "el quilòmetre zero de l'univers". I com no podia ser d'una altra manera, la coneixença i la influència començaren ben aviat. De fet, en Manel mai no havia amagat el que en Ponç i la seva obra li havien suposat: una influència pregonada que el van dur a replantejaments profunds del propi fet creatiu. Vegeu, si no, com ens ho fa saber:

"A la meua pintura no hi ha cap més influència directa que no sigui de Joan Ponç" (revista *Athena*).

L'obra surroquina, a partir d'aquells encontres tan rics, és deutora, doncs, de no pocs elements del màgic i corprenedor univers poncià i aquí només en destacaré un: la dèria de plasmar físicament la llum al llenç... D'aquí les espelmes o els rajos lumínics que triangula i fa caure literalment del cel tot emplantant la tela i atorgant-li una qualitat màgica, una aura especial, màgica, gairebé sobrenatural.

Ara bé, els colors, el seu ús únic i irreplicable, servits amb la tècnica i amb el suport que vulgueu, romanen invariables... i és que Surroca i Color –així, en majúscula– formen un ens indestruable, ple de força, curull de bellesa i motius irreplicables, talment un calidoscopi. Com bé destaca l'estudiosa de la seva obra, na Maria Isabel Marín i Silvestre:

"La seva obra es va mantenir dintre d'un postfauvisme i expressionisme *on el color era el que expressava el veritable sentiment de l'obra*, cosa que construïa fortes composicions vibrants i agressives de tonalitats imaginàries, les figures estaves formades per triangles, cercles, quadrats... *Tot era una explosió de geometria i color...*" (les cursives són meves)

1994-2007

Amb la mort de la seva esposa, na Conxita Carbó, el 1994, Manel Surroca encarava els darrers anys de la seva vida i contra el que pugui semblar, no van pas estar marcats ni molt menys pel silenci creatiu.

El 1995 realitzà un projecte d'altar major per a l'església de Santa Maria de Camprodon, que consistia en una pintura de grans dimensions –un veritable esclat de colors i simbologia religiosa– que magnificava la imatge de Maria Assumpta, obra al seu torn de Frederic Marès: un ascens seràfic cap a la llum, amb uns estols d'àngels a banda i banda de la imatge mariana. Malauradament la comissió diocesana del Patrimoni Cultural del Bisbat de Vic, fent gala, al meu entendre, d'una sorprenent manca de sensibilitat, no autoritzà el projecte al·legant que amagaria l'austeritat gòtica de l'absis.

Altres projectes, feliçment reeixits són el mural *Benvinguda* per a l'entrada de l'escola Doctor Robert de Camprodon, inaugurat el desembre 1996; *Les edats de la vida*, pintura també de proporcions notòries, acabada a les darreries de l'any 2003 i destinada al vestíbul del geriàtric de la seva vila nadiua.

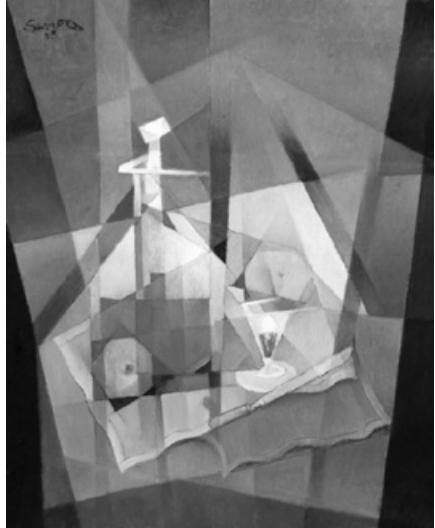
En una entrevista que li féu l'any 1998 el periodista Xavier Guitart, expressava el següent: "sense la pintura hauria mort, car et dóna una riquesa interior que és el que et fa aguantar." I, de fet, quan va adonar-se que no podia pintar, que les mans no obeïen el cervell, va dir prou: morí el 22 de desembre de 2007.

Hi ha uns versos –una quarteta– que li dedicà Maria Dolors Gutiérrez la nit del 9 de novembre de 1950 amb motiu d'un sopar homenatge que li reté el Grup Lais, que resumeixen tota la seva trajectòria artística i creativa; diuen així:

*La gracia del color y la pintura
ciñe tu luz abstracta y la clausura;
resume cuanto alumbra y cuanto toca
y afirma: esta pintura es de Surroca.*

Pòstumament s'han fet les següents exposicions per recordar i divulgar no només la seva obra, sinó també la persona sensible i amable que en vida fou:

- juliol de 2008, a la Fundació Germans Vila Riera de Camprodon.
- juliol-agost de 2010, a l'església de Sant Pere de Camprodon.

Bodegò, 2005

- febrer-abril de 2013, a l'Espai d'Art Abadia, a Sant Joan de les Abadesses.
- juliol de 2014, al Reial Cercle Artístic de Barcelona.
- juliol-agost 2017, a l'església de Sant Pere de Camprodon en commemoració del centenari del seu naixement.

Per saber-ne més

Llibre-catàleg de l'exposició *Surroca, la passió pel color*. Ed. Ajuntament de Camprodon, 2010.

POUS, ROSA; PUIGDEMUNT I PUIG, EUSEBI. *Atlas paisatgístic de les terres de Girona, volum I. capítol El Ripollès*. Ed. Diputació de Girona, 2010.

MARÍN I SILVESTRE, M. ISABEL *Manel Surroca, el traç lliure*. Ed. Reial Cercle Artístic, 2014.

F. VENTURA, DAVID; VILA I RIGAT, MERCÈ *Surroca, malgrat l'absència el color*. Ed. Ajuntament de Camprodon, 2017.